

Қазіргі кезеңдегі республикалық және жергілікті бюджеттердің орындалу мәселелері

Л.А. Бимендиева, С.К. Айтжанов

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Түйін. Бұл мақалада қазіргі кезеңдегі бюджеттік жоспарлау мәселелері қарастырылған, сол үшін бюджеттің орындалуы бойынша талдау жасалған.

Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан Республикасы өзінің жеке бюджет саясатын қалыптастыра бастады. Алғаш қабылданған тәуелсіз мемлекетіміздің заңдарының бірі «Бюджет жүйесі туралы» заң болды. Республикадағы бюджетаралық қатынастарды реттеу заңдылықтарының негізі осы заңнан бастау алады. Бұл заңға сәйкес жергілікті бюджет республикалық бюджеттен тәуелсіз, сонымен қатар төменгі деңгейдегі бюджеттердің қалыптасу үдерісіне жоғарғы органдардың араласуына шектеу қойылған, жергілікті органдарға қолда бар қаражаттарын еркін пайдалануға құқық берілген.

ҚР «Бюджет кодексіне» сәйкес, бюджет – мемлекеттің өз міндеттері мен функцияларын іске асыруды қаржылық қамтамасыз етуге арналған орталықтандырылған ақша қоры. Бюджет жүйесі – бюджеттердің және Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының, сондай-ақ бюджеттік процестер мен қатынастардың жиынтығы.[1]

Бюджетті атқару жөніндегі жергілікті уәкілетті орган – жергілікті бюджеттен қаржыландырылатын, бюджетті атқару, жергілікті бюджеттің атқарылуы бойынша бухгалтерлік есепке алуды, бюджеттік есепке алу мен бюджеттік есептілікті жүргізу саласындағы функцияларды жүзеге асыратын атқарушы орган.

Қазақстандағы бюджеттік үдеріс «Бюджет жүйесі туралы» Заңның соңғы қабылданған (1999 ж.) негізінде республикалық және жергілікті бюджеттерді әзірлеу, қарау, бекіту, орындау және бақылаудың жаңа тәртібі анықталды. Осы заңмен бюджет қаражаттарын қалыптастыру мен жұмсаудың қағидаттарына өзгерістер енгізілді, атап айтқанда:

- Орталық және жергілікті билік органдарының функциялары бөлінді;

- республикалық және жергілікті бюджеттерден қаржыландырылатын бағдарламалардың тізімі анықталды;

- Аймақтар бюджетінің жеткіліктілігін қамтамасыз ету үшін олардың орындайтын функцияларына сәйкес бюджет деңгейлерінің арасында табыстарды бөлу белгіленді;

- Бюджеттің кредиторлық қарызының өсуінің алдын алу механизмдері айқындалды;

- Барлық бюджеттен тыс қорлар қысқартылды. [2]

Бүгінгі таңда, 2012-2014 жылдарға арналған республикалық бюджет тиісінше 2012 жылға келесідей көлемде бекітілуі жоспарланды:

1) кірістер – 4 626 465 541 мың теңге, оның ішінде:

салықтық түсімдер бойынша – 3 221 081 115 мың теңге;

салықтық емес түсімдер бойынша – 58 458 993 мың теңге;

негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдер бойынша – 30 230 835 мың теңге;

трансферттер түсімдері бойынша – 1 316 694 598 мың теңге;

2) шығындар – 5 255 645 181 мың теңге;

3) таза бюджеттік кредит беру – 55 975 074 мың теңге, оның ішінде:

бюджеттік кредиттер – 179 973 564 мың теңге;

бюджеттік кредиттерді өтеу – 123 998 490 мың теңге;

4) қаржы активтерімен жасалатын операциялар бойынша сальдо – 73 392 926 мың теңге, оның ішінде:

қаржы активтерін сатып алу – 73 902 926 мың теңге;

мемлекеттің қаржы активтерін сатудан түсетін түсімдер – 510 000 мың теңге;

5) тапшылық – -758 547 640 мың теңге немесе елдің жалпы ішкі өнімінің 2,6 пайызы;

6) бюджет тапшылығын қаржыландыру – 758 547 640 мың теңге.

Сонымен қатар, 2012 жылға арналған республикалық бюджетте Ресей Федерациясының

«Байқоңыр» кешенін пайдаланғаны үшін 17 077500 мың теңге сомасында және әскери полигондарды пайдаланғаны үшін 3 680 721 мың теңге сомасында жалдау ақыларының түсімдері көзделінуі жоспарлануда. [3]

“Бюджет жүйесі туралы” заң шынайы үрдістерге едәуір жақын болғанмен де, бюджет үдерісін жеткілікті деңгейде реттеуге дәрменсіздеу, кемеліне жетпеген болып шықты. Сонымен 2004 жылдың 24 сәуірінде Бюджет Кодексі қабылданып, 2005 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енеді. Бұл Кодекс бюджеттік және бюджетаралық қатынастарды реттейтін және бюджет жүйесінің

негізгі ережелерін, қағидаттары мен механизмдерін, бюджет қаражатының құрылуы мен пайдаланылуын белгілейді.

Республикалық бюджет елдің негізгі қаржылық құжаты болып табылады. Оның негізінде Қазақстанның барлық аймақтарының бюджетін қамтитын мемлекеттік бюджет құрылады

Қазақстан Республикасындағы бюджеттік жоспарлаудың қазіргі жағдайын талдамалық баға беру үшін бюджеттің орындалуына талдау жасау керек. Бұл мақсатта 2012 жылы Республикалық және жергілікті бюджеттердің орындалуын қарастырып өтейік.

Республикалық және жергілікті бюджеттердің орындалуы

	Республикалық бюджет			Жергілікті бюджет		
	2012 ж. 1 қаңтарға қасалық атқарылуы, млн.теңге	қорытындысына %-бен	бір жылға бекітілген бюджетке қасалық атқарылуының %-ы	2012 жылғы 1 қаңтарға қасалық атқарылуы, млн.теңге	қорытындысына %-бен	бір жылға бекітілген бюджетке қасалық атқарылуының %-ы
Түсімдер	722034	100,0	101,7	486289	100,0	104,4
Табыстар, оның ішінде:	649000	89,9	101,7	355676	73,1	104,2
Салық түсімдері	603396	93,0	104,0	343855	96,7	104,4
Салықтық емес түсімдер	39348	6,1	76,4	5575	1,6	86,8
Капиталмен жасалатын операциялардан түскен табыстар	6256	1,0	94,6	6246	1,8	111,5
Алынған ресми трансферттер	57630	8,0	100,0	122926	25,3	107,2
Кредиттерді қайтару	15404	2,1	106,7	7696	1,6	76,5
Шығыстар	768935	100,0	97,0	479119	100,0	99,5
Шығындар, оның ішінде	730459	95,0	97,1	471957	98,5	99,8
Мемлекеттік қызмет көрсету	42738	5,9	96,0	21220	4,5	146,1
Қорғаныс	40415	5,5	91,3	7153	1,5	100,3
Қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздік	73779	10,1	99,9	17771	3,8	99,6
Білім беру	23203	3,2	98,9	130966	27,7	99,2
Денсаулық сақтау	19104	2,6	100,5	74087	15,7	98,9
Әлеуметтік қамтамасыз ету және әлеуметтік көмек беру	202043	27,7	97,9	40145	8,5	97,3
Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық	10321	1,4	99,5	33986	7,2	94,7
Мәдениет, спорт, туризм және ақпараттық кеңістік	12879	1,8	99,5	20910	4,4	96,8
Отын-энергетикалық кешен және жер қойнауын пайдалану	8486	1,2	99,2	783	0,2	100,0
Ауыз су, орман, балық шаруашылығы және қоршаған ортаны қорғау	41337	5,7	93,0	7022	1,5	98,5
Өнеркәсіп және құрылыс	1364	0,2	92,0	2501	0,5	95,5
Көлік және байланыс	58812	8,1	96,5	25620	5,4	96,1
өзгелер	68010	9,3	97,1	30973	6,6	98,1
Борыш қызметі	34338	4,7	90,8	1170	0,2	91,4
Ресми трансферттер	93630	12,8	99,8	57650	12,2	100,0
Кредиттер	38476	5,0	93,8	7162	1,5	82,9
Бюджет тапшылығы (профицит)	-46901			7179		

Дерек көзі: Қазақстан Республикасы статистикалық агенттігінің мәліметтері [4]

Жүргізілген зерттеулер нәтижесі келесіні көрсетті:

2012 жылға арналған республикалық бюджет-

тің жарты жылдықтағы шығын бөлігі 977 898 млн.-нан 1 089 756 млн.-ға дейін көтеріліп, 11,4%-ға өсті.

2012 жылға арналған республикалық бюджеттің шығын бөлігінде ғылыми зерттеу шығындары 2 792 941 мыңға өсті (76,11%), жалпы республикалық бюджеттің 0,60% құрап, 0,23%-ке өсті.

2012 жылға арналған республикалық бюджеттің шығын бөлігінде әлеуметтік қамсыздандыру мен әлеуметтік көмек шығындары 46 734 252 мыңға өсті (19,59%), жалпы республикалық бюджеттің 26,18% құрап, 1,78%-ке өсті.

2012 жылға арналған республикалық бюджеттің шығын бөлігінде тұрғын-үй шаруашылығы шығындары 4182036 мыңға кеміді (-14,67%), жалпы республикалық бюджеттің 2,23% құрап, 0,68%-ке кеміді.

2012 жылға арналған республикалық бюджеттің шығын бөлігінде ауыл, су, орман, балық шаруашылығы мен қоршаған ортаны қорғау шығындары 3 350 557 мыңға кеміді (-5,11%), жалпы республикалық бюджеттің 5,71% құрап, 1,00% кеміді.

Талдаудан алынған нәтижелер бірқатар күрделі мәселелердің туындауына әкелді, олар:

- 2012 жылға денсаулық сақтау, білім беру және ғылым саласына түсетін қосымша қаражаттар қандай нақты мақсаттарға бағытталады?

- Аймақаралық бюджеттер арасындағы қосымша қаржыларды қайта бөлгенде Қазақстан аймақтарын дамуының бірқалыпты емес мәселесі қаншалықты ескеріледі?

- Ауыл шаруашылық, су, орман, балық шаруашылығына, сондай-ақ қоршаған ортаны қорғауға шығындар деңгейін қысқарту қаншалықты негізді? Қазақстанның көптеген аймақтарында экологиялық жағдай бұрынғыдай өте жағымсыз болып отыр.

- Тұрғын-үй шаруашылығындағы мемлекеттік шығындар деңгейінің қысқартылғаны қаншалықты негізді?

- Ағымдағы жылдың денсаулық сақтау бюджетінің орындалуының төмен деңгейі немен байланысты?

- Осы жағдайды шешу үшін Министрліктер мен ведомстволарға қандай шараларды қолдану қажет?

Бюджет экономиканы, инвестициялық белсенділікті, өндірістің тиімділігін өсірудегі реттеудегі және ынталанандырудағы, негізгі құралы болып табылады, бюджет арқылы әлеуметтік саясат жүзеге асырылады.

Қорыта келгенде, туындаған мәселелерді шешуге байланысты ұсыныс ретінде республикалық және жергілікті бюджеттердегі жиналған кірістер мен бағытталған шығыстарды дұрыс қадағалауда тиісті органдардың жұмысын күшейту қажет, сонымен қатар заңды бюджет жүйесіне қарай жетілдіру, дамыту және де бюджет комиссиясының басқа мемлекеттік тиісті органдарға қарағанда билік деңгейін күшейту.

Алдағы орта мерзімді кезеңде даму бағдарламалары шеңберіндегі шығыстар саясаты мемлекеттік инвестицияларды пайдалану тиімділігін, бюджет заңнамасының ережелерін қатаң сақтауды, мемлекеттік бюджеттен бөлінетін қаражаттың әлеуметтік-экономикалық маңыздылығы мен пайдалану тиімділігін арттыруға бағытталған.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының (2008 ж., 4 желтоқсан, №95-IV) Бюджет кодексі (2011.02.08. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. www.minfin.kz
3. Государственный бюджет: учебник /Омирбаев С.М., Интыкбаева С.Ж., Адамбекова А.А., Парманова Р.С. – Алматы: ТОО РПИК «Дәуір», 2011. - 632с.
4. Қазақстан Республикасы статистикалық агенттігінің мәліметтері <http://www.stat.kz/Pages/default.aspx>
5. Утебаев Б.С, Жунусова Р.М Государственный бюджет: учебник. – Экономика, 2012 -412с.

Л.А. Бимендиева, С.К. Айтжанов

Проблемы исполнения республиканских и местных бюджетов в современных условиях

В данной статье рассмотрены вопросы бюджетного планирования на современном этапе, для этого сделан анализ исполнения бюджета.

L.A. Bimendieva, S.K. Aitzhanov

Problems of implementation of national and local budgets in the current conditions

This article discusses the issues of budget planning at this stage. To do so, made an analysis of budget execution.